

Günəl İlqar qızı Məmmədova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Pedaqoji psixologiya kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0009-0006-5941-7611>
E-mail: gunel1505 @gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(4\).200-203](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(4).200-203)

YENİYETMƏLƏRİN ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏSİNİN GENDER XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ ONUN TƏLİM FƏALİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

Gunel Ilgar Mammadova,
lecturer of the department of the Educational psychology at
Azerbaijan State Pedagogical University

GENDER FEATURES OF SELF-ESTEEM OF ADOLESCENTS AND ITS INFLUENCE ON LEARNING ACTIVITIES

Гюнель Ильгар гызы Мамедова,
преподаватель кафедры Педагогической психологии
Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНКИ ПОДРОСТКОВ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА УЧЕБНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Xülasə. Elmi məqalədə yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsinin gender xüsusiyyətləri və onun təlim fəaliyyətinə təsiri araşdırılmışdır. Oğlan və qızların özünüqiymətləndirmələrindəki cinsi fərqlər öyrənilmiş və onların elmi izahı verilmişdir. Məqalədə yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsinin sabitliyində gender fərqlərinə təsir edən amillər və onların təlim fəaliyyətinə təsiri ardıcılıqla tədqiq edilir. Müəllif qeyd edir ki, yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsinə cins, həmyaşıdların müqayisəsi, ailə mühiti və akademik performans daxil olmaqla bir neçə faktor təsir edə bilər.

Açar sözlər: yeniyetmələr, özünüqiymətləndirmə, gender xüsusiyyətləri, təlim fəaliyyəti, özünütəkmilləşdirmə

Abstract. The scientific article examines gender characteristics of adolescent self-esteem and its impact on academic performance. Gender differences in the self-esteem of boys and girls are studied and their scientific explanation is given. The article consistently examines the factors influencing gender differences in the stability of adolescent self-esteem and their impact on academic performance. The author notes that several factors can influence adolescent self-esteem, including gender, comparison with peers, family environment, and academic performance.

Keywords: adolescents, self-esteem, gender characteristics, educational activities, self-improvement

Аннотация. В научной статье рассматриваются гендерные особенности самооценки подростков и ее влияние на успеваемость. Изучаются гендерные различия в самооценке мальчиков и девочек и дается их научное объяснение. В статье последовательно рассматриваются факторы, влияющие на гендерные различия в устойчивости самооценки подростков и их влияние на успеваемость. Автор отмечает, что на самооценку подростка могут влиять несколько факторов, в том числе пол, сравнение со сверстниками, семейное окружение и успеваемость.

Ключевые слова: подростки, самооценка, гендерные особенности, учебная деятельность, самосовершенствование

Yeniyyətlərin özünüqiymətləndirməsində gender xüsusiyyətləri fərdi və şəxsi xüsusiyyətlərlə bağlı ola bilər. Məsələn, bəzi tədqiqatlar cinsdən asılı olaraq özünü-tənqid etməni və problemlərin həlli üçün müxtəlif strategiyaları göstərir. Əsas amillərdən biri yeniyyətlərin böyüdü-yü və inkişaf etdiyi sosial mühitdir. Yeniyyətlərdə özünüqiymətləndirmə gender rolunun stereotipləri, sosial müqayisə və başqalarının tənqidi kimi müxtəlif amillərə görə də təqib edilə bilər. Özünüqiymətləndirməsi aşağı səviyyədə olan yeniyyətlər təlimdə çətinliklərlə qarşılaşa, kifayət qədər motivasiyaya malik olmaya bilərlər.

Uşaq psixoloqu K.R. Sidorov qeyd edirdi ki, özünüqiymətləndirmənin formalaşması uşağın şəxsiyyətinin inkişafının mühüm amilidir. Özünüqiymətləndirmənin sabitliyi uşağın şəxsi fəaliyyəti prosesində və onun nəticələrinin müstəqil qiymətləndirilməsində formalaşır [1,s.156].

Tədqiqatçı alim O.N. Molçanova görə, özünüqiymətləndirmə şəxsiyyətin aktivliyini, onun özünə və başqalarına münasibətini müəyyən edir. Bir sözlə, özünüqiymətləndirmə şəxsiyyətin özünə, öz imkanlarına, keyfiyyətlərinə və başqa insanlar arasındakı mövqeyinə verdiyi qiymətdir [2,s.35].

Yeniyyətlilik yaş dövründə, L.S. Vıqotski-nin fikrincə, təhsil fəaliyyəti şəxsi məna daşımağa başlayır, özünü-təhsil və özünü-təkmilləşdirmə fəaliyyətinə çevrilir. Bu mərhələdə yeniyyətlərin psixi inkişafını müəyyən edən ünsiyyət müxtəlif fəaliyyət növləri, o cümlədən təlim fəaliyyətləri həyata keçirildikdə baş verir. Bir çox fəaliyyət növləri yeniyyət üçün sosial əhəmiyyət kəsb edir. Özünü- dərk etmənin inkişafı sayəsində həmyaşdqları və sosial əhəmiyyətli fəaliyyətlərdə iştirak edən böyüklərlə ünsiyyət yeniyyətlərdə özləri haqqında təsəvvürlər sisteminin, Mən obrazının formalaşmasına kömək edir.

Yeniyyətlər cinsləri ilə bağlı sosial gözləntilərə və standartlara tabe ola bilərlər. Bu, onların özünüqiymətləndirməsinə və akademik nailiyyətlərinə təsir edə bilər. Psixologiya elmi nöqteyi-nəzərindən bu tədqiqat üçün maraqlı bir mövzudur, çünki sosial amillərin şəxsiyyətin formalaşması və öyrənmə proseslərinə necə təsir etdiyini anlamağa kömək edir. Özünüqiymətləndirmə anlayışı psixoloji tədqiqatların əsas aspektlərindən biridir. Bu mövzuya maraq onun insanın həyatının bir çox sahələrinə, o cümlədən

yeniyyətlərin akademik fəaliyyətinə təsiri ilə bağlıdır. Özünüqiymətləndirmə insanın özü haqqında verdiyi qiymətlər və hisslər toplusudur. Bu konsepsiya təkcə şəxsiyyətin qabiliyyət, xarakter və görünüş kimi aspektlərinin daxili qiymətləndirmələrini deyil, həm də insanların ətraf mühitdən aldqları xarici qiymətləndirmələri, məsələn, sosial status və uğur səviyyəsini əhatə edir. Araşdırmalar göstərir ki, oğlanlar və qızlar arasında özünüqiymətləndirmə baxımından fərqlər vardır. Bəzi tədqiqatlar göstərir ki, oğlanlar fiziki fəaliyyət sahəsində, qızlarda isə sosial münasibətlər sahəsində daha yüksək özünüqiymətləndirməyə malikdirlər.

Bu, adətən hər bir cinslə əlaqəli olan sosial-mədəni stereotiplər və gözləntilərlə bağlı ola bilər. Yeniyyətlərin özünüqiymətləndirməsinə təsir edən digər amil həmyaşdqları ilə müqayisədir. Yeniyyətlər tez-tez özlərini özləri yaşlarında olan digər insanlarla müqayisə edirlər. Bu müqayisənin nəticəsindən asılı olaraq özünüqiymətləndirmə artır və ya azala bilər. Əgər yeniyyət həmyaşdqlarından daha pis və ya daha yaxşı olduğuna inanırsa, bu, onun özünüqiymətləndirməsinə və akademik motivasiyasına güclü təsir edə bilər. Burada ailənin və ətraf mühitin də rolu mühümdür. Yeniyyətlərin ailəsində və yaxın mühitində baş verən hər şey onun özünüqiymətləndirməsinə təsir edə bilər.

Məsələn, valideynlərin və yaxınlarının dəstəyi və təsdiqi yeniyyətdə sağlam özünüqiymətləndirmənin formalaşmasına kömək edə bilər, tənqid və ya dəstəyin olmaması isə onların özünüqiymətləndirmələrinə mənfi təsir göstərə bilər. Akademik performans həm də özünüqiymətləndirməyə təsir edən mühüm amildir. Əgər yeniyyət dərslərində çətinlik çəkirsə və uğurlarına görə kifayət qədər dəstək və ya tərif görmürsə, bu, onların özünüqiymətləndirmələrinin azalmasına və akademik motivasiyasının pisləşməsinə səbəb ola bilər.

Özünüqiymətləndirmə qızlar və oğlanlar arasında fərqli ola bilər. Müəyyən bir cinsin nümayəndəsi kimi özünə münasibət də ümumən bir insan kimi özünüqiymətləndirmənin formalaşmasına təsir göstərir. Yeniyyətlərin özünüqiymətləndirməsində gender fərqlərinin öyrənilməsi həm sosial-psixoloji, həm də inkişaf psixologiyası baxımından vacibdir. Özünə və başqa insanlara münasibət gender stereotiplərinə əsaslanır, bunlar ənənəvi və sabit rollar və obrazlar,

kişilərə və qadınlara aid tipik xüsusiyyətlər kimi başa düşülür. Uşaqların mənlik anlayışı və özünüqiymətləndirmələri valideynlərin və ətrafdakı insanların təsiri ilə dəyişir.

Özünüqiymətləndirmənin sabitliyində gender fərqlərinə təsir edən dörd amil vardır: 1) birgə münasibətlərdə açıqlıq dərəcəsi; 2) əks əlaqəyə reaksiya; 3) yaxın insanlarla münasibətlərlə bağlı stress; 4) emosiyalar [3].

Qızlarda aşağı özünüqiymətləndirmə onların yaxınları münasibətlərinin pisləşməsi səbəbindən yaranan təcrübələrlə əlaqədardır, məsələn, yaxınlarınız və ya dostlarınız cinayətləri bağışlamadıqda oğlanlar üçün bu hadisə özünüqiymətləndirməyə təsir göstərmir. Bu ona görə baş verir ki, qızlar üçün yaxınları ilə münasibətlər çox vacibdir və yenə də gender stereotiplərini izləyə bilirik, yəni cəmiyyət məhz bu cür davranışı və təcrübələri qızlara necə aid edir.

Beləliklə, yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsinə cins, həmyaşıdların müqayisəsi, ailə mühiti və akademik performans daxil olmaqla bir neçə faktor təsir edə bilər. Bu amilləri başa düşmək pedaqoqlara və valideynlərə yeniyetmələrdə sağlam özünüqiymətləndirməni dəstəkləmək və inkişaf etdirmək, bununla da onların akademik performansını artırmaq üçün strategiya və proqramlar hazırlamağa kömək edə bilər. Mədəniyyət normaları və stereotiplər də yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsinə təsir göstərə bilər. Müxtəlif mədəniyyətlərdə yeniyetmələrin necə olması, onlar üçün nəyin dəyərli və ya arzuolunan hesab edilməsi ilə bağlı xüsusi gözləntilər və inanclar vardır.

Əgər yeniyetmə bu standartlara cavab vermirsə, onun özünüqiymətləndirməsi aşağı düşə və əldə etdiyi uğurlardan narazı qala bilər. Nəhayət, şəxsiyyət xüsusiyyətləri və dünyagörüşü kimi daxili amillər yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsinə böyük təsir göstərə bilər. Bəzi yeniyetmələr özünütənqidə və şübhəyə daha çox meyilli ola bilər, digərləri isə özlərinə daha müsbət münasibət bəsləyə bilərlər. Müsbət dünyagörüşü və öz qabiliyyətlərinə inam yüksək özünüqiymətləndirməyə və təkmilləşdirilmiş akademik motivasiyaya kömək edə bilər. Müasir cəmiyyətdə gender fərqləri məsələsi tədqiqatçıların diqqətini cəlb etməkdədir. Tədqiqatın xüsusilə maraqlı mövzusu yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsi və onun təlim fəaliyyəti ilə əlaqəsidir. Yeniyetmələrin təhsil uğurlarında fərqləri

təhlil edərkən və anlayarkən gender əsaslı özünüqiymətləndirmə nəzərə alınmalıdır. Özünüqiymətləndirmə fərdin öz dəyər və ləyaqətini qiymətləndirməsidir. Bu, fərdin psixi və emosional vəziyyətinə, eləcə də davranışlarına birbaşa təsir göstərir. Yeniyetmələr özünüqiymətləndirməni aktiv şəkildə qururlar. Gender fərqlərinin bu prosesə necə təsir etdiyini başa düşmək çox vacibdir.

Araşdırmalar göstərir ki, yeniyetmələr cinsindən asılı olaraq öz qabiliyyətləri, uğurları və nailiyyətləri haqqında fərqli təsəvvürlərə malik ola bilərlər. Qızlar oğlanlardan daha çox akademik nailiyyətlərə üstünlük verirlər, onların özünüqiymətləndirmələri oğlanlarla müqayisədə daha yüksəkdir [4].

Qızların özünüqiymətləndirməsi onların akademik nəticələri və sosial uğurlarını qiymətləndirmələrinə əsaslanmaqla bilər. Digər tərəfdən, oğlanlar tez-tez idman və ya yaradıcılıq kimi digər sahələrdə nailiyyətlərə diqqət yetirirlər. Onların özünüqiymətləndirməsi öz bacarıqlarından və peşəkar nailiyyətlərindən asılı ola bilər. Maraqlıdır ki, oğlanlarda daha yüksək özünüqiymətləndirmə sabitliyi ola bilər ki, bu da sosial və mədəni gözləntilərin fərqliliyi ilə izah edilir. Yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsinə gender təsiri stereotiplər, sosial mühit və ictimai gözləntilər kimi bir sıra amillərlə əlaqələndirilir.

İdeal qız və oğlanların necə olması ilə bağlı sosial normalar və fikirlər özünüqiymətləndirmənin formalaşmasına təsir edir və hansı keyfiyyət və nailiyyətlərin vacib sayıldığını müəyyənləşdirir. Bundan əlavə, özünüqiymətləndirmədə gender fərqləri yeniyetmələrin akademik fəaliyyətinə təsir göstərə bilər. Yüksək özünüqiymətləndirmə daha çox motivasiya və daha yaxşı akademik performansla əlaqələndirilir. Özünüqiymətləndirməsi yüksək olan qızlar, özünüqiymətləndirməsi aşağı olan oğlanlara nisbətən məktəbdə uğur qazanmaq və sinifdə daha fəal olmaq üçün daha çox motivasiya ala bilərlər. Nəticə olaraq yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsindəki gender fərqləri onların akademik performansına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Bu fərqləri başa düşmək bərabərsizliyi azaldan və bütün yeniyetmələr üçün bərabər imkanları təmin edən təhsilə yanaşmalarda mühüm addımdır. Bu sahədə əlavə tədqiqatlar özünüqiymətləndirmənin formalaşması mexanizmlərini

və onun yeniyetmələrin həyatına təsirini daha yaxşı başa düşməyə kömək edə bilər. Yeniyetmələrin özünüqiymətləndirmələrindəki cins fərqləri tədqiqatçıların böyük marağına səbəb olur, çünki onlar yeniyetmələrin inkişafı və davranışlarının açarındır. Özünüqiymətləndirmə anlayışı akademik müvəffəqiyyətə təsir kontekstində xüsusilə vacibdir.

Problemnin aktuallığı. Tədqiqatın aktuallığı yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsinin gender

xüsusiyyətləri və onun təlim fəaliyyətinə təsirini araşdırmaqdır.

Problemnin elmi yeniliyi. Elmi məqalədə yeniyetmələrin özünüqiymətləndirməsinin sabitliyində gender fərqlərinə təsir edən amillər və onların təlim fəaliyyətinə təsiri ardıcılıqla tədqiq edilir.

Problemnin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Сидоров, К.Р. Самооценка в психологии / К.Р.Сидоров //Мир психологии. -2006. - №2. - с. 224-234 с.
2. Молчанова, О.Н. Самооценка: теоретические проблемы и эмпирические исследования // О.Н. Молчанова. -Москва: Флинта, Наука, -2010.- 391с.
4. Гришина, Н.Н.Влияние гендерных стереотипов на самооценку подростков. // Интернациональный психологический журнал. -Москва, 2016. -с. 45-58.
5. Болдырева, Н.С.,Куликова, О.А. Влияние гендерных особенностей на уровень самооценки учащихся публичных школ. // Социология образования, -Москва: 2019. с.-56-69

Redaksiyaya daxil olub: 13.06.2025